

PAR LAIKA IZJŪTU

Inese Baranovska

1984. gada pavasarī visas padomju Latvijas rāmo un miermīlīgo kultūras dzīves ritējumu satricināja notikums – izstāde “Daba. Vide. Cilvēks” Rīgas Sv. Pētera baznīcā. To var uzskatīt par nozīmīgāko un vērienīgāko mēģinājumu Latvijā veidot konceptuālu izstādi. Konceptcijas autors bija gleznotājs un mākslas teorētiķis Ojārs Ābols (1922–1983), kurš pats diemžēl nepiedzīvoja savas idejas realizāciju. Viņa ieceri īstenoja domubiedri – Jānis Borgs, Laimonis Šēnbergs un citi vecākās un jaunākās mākslinieku paaudzes aktīvisti (sk. LPSR Mākslinieku savienības valdes 1983. gada protokolu Nr. 21). Šajā ekspozīcijā līdzās tradicionāli izprastai glezniecībai, grafikai, plakātam un tēlniecībai bija plaši pārstāvēti jauni interaktīvi mākslas veidi – instalācijas, vides objekti, fotokolāžas, instalācijas ar perfomances elementiem. Zaigai un Jurim Putrāmiem, Andrim Brežem, Ojāram Pētersenam, Indulim Gailānam, Leonardam Laganovskim, Inesei un Ivaram Mailīšiem, Jānim Mitrēvicam un daudziem citiem šobrīd plaši pazīstamiem latviešu laikmetīgās mākslas meistariem tā bija pirmā nozīmīgākā kopskate. 1984. gada izstāde “Daba. Vide. Cilvēks” bija būtisks pavērsiena punkts, kas “attīrīja” ceļu visām alternatīvās mākslas aktivitātēm nākotnē.

9

ON THE SENSE OF TIME

Inese Baranovska

In the summer of 1984 the calm and peaceful rhythm of the cultural life of the whole of Soviet Latvia was shaken by an event – the exhibition “Nature. Environment. Man” in Riga’s St Peter’s church. This may be regarded as the most significant and ambitious attempt to form a conceptual exhibition in Riga. The author of the concept was painter and art theoretician Ojārs Ābols (1922–1983) who, unfortunately, did not live to see his concept realised. His project was completed by like-minded contemporaries Jānis Borgs, Laimonis Šēnbergs and other activists of both older and younger generations of artists. (See the minutes of the board of the Latvian SSR Artists’ Union 1983, Nr. 21.) Alongside the traditional painting, graphics, posters and sculpture, there was also broad representation of the new interactive forms of art – installations, environmental objects, photocollages, installations with performance elements. For many of today’s masters of contemporary art in Latvia, for example, Zaiga and Juris Putrāms, Andris Breže, Ojārs Pētersons, Jānis Mitrēvics, Indulis Gailāns, Leonards Laganovskis, Inese and Ivars Mailītis, this was their first significant group show. This 1984 exhibition was a quintessential turning point that cleared the path for all the alternative art activities that were to follow.

Nekas nerodas tukšā vietā. 20. gs. 60.–80. gadu tieša vai netieša ietekme uz mākslas un kultūras dzīves procesiem 20. gs. 90. gados un arī 21. gadsimtā nav noliedzama. Šis laiks sagatavoja augsni tālākai mākslas un kultūras kustībai. Diezgan pretrunīgs un reglamentēts, tas bija arī labas mākslas un nozīmīgu notikumu laiks Latvijas tēlotājā mākslā, literatūrā, dokumentālajā kino, teātrī. Diemžēl daudz vēl ir neuzrakstītu un dokumentāli nefiksētu materiālu par šo tuvo pagātņi. Mūsu atmiņas gaist paradoksāli ātri, domas un atziņas mainās, mēs visi gribam būt ļoti laikmetīgi, bet katrā – pat vispretrunīgākajā – viedoklī ir sava daļa taisnības.

Šajā grāmatā sakopoti gan dažādu paaudžu mākslas speciālistu raksti, gan notikuma dalībnieku atmiņu vīzijas, un tās uzdevums ir ne tikai mēģināt konkrēti atcerēties 1984. gada izstādi, bet arī pārvarēt pārrāvumu, kas veidojas starp 20. gs. aktīvo mākslas telpu un jau 21. gs. notikumiem Latvijā.

Par spīti 20. gs. vēsturiskajām kolīzijām un padomju varas diktatūrai, kas Baltijā pastāvēja īsāku laiku nekā citās PSRS teritorijās, Latvijā notika nepārtraukti laikmetīgās mākslas procesi (sk. Jāņa Borga un Anitas Vanagas rakstus grāmatā). Runājot par avangarda tendencēm 20. gs. otrajā pusē, jāatceras ka daudzas lietas, ko nevarēja atļauties sociālistiskā reālisma dogmām strikti pakļautajās tēlotājas mākslas nozarēs, bija iespējams risināt tā dēvētajā dekoratīvi lietišķajā mākslā un dizainā. Vēl mākslinieki relatīvi brīvi un nereglamentēti varēja izpausties ikgadējās Mākslas dienās, kas Latvijā kļuva ne tikai par atraktīviem pilsētas un mākslas svētkiem, bet arī par nozīmīgu nacionālās pašapziņas manifestācijas fenomenu.

Izstādes "Daba. Vide. Cilvēks" pirmsākumi meklējami citā eksperimentālā izstādē. 1972. gadā četrdesmit deviņi jaunie interjeristi, dizaineri un dekoratīvi lietišķās mākslas meistari republikas jauno mākslinieku 9. darbu izstādes ietvaros izveidoja konceptuālu skati "Svētki" toreizējā Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūta (tagadējā Rīgas Fondu biržas nama) izstāžu zālē. Kataloga ievadā

Nothing can come from nothing. The direct or indirect influence of the 1960s–1980s on the art and cultural processes of the 1990s and the 21st century cannot be denied. This period prepared the ground for the future development of art and culture. As well as being a quite contradictory and regulated time, it was also a time of good art and significant cultural events in Latvian visual arts, literature, theatre and documentary cinema. Unfortunately there is still much to be written and recorded on this recent past. Paradoxically, our memories quickly fade, our thoughts and conclusions change; we all wish to be very contemporary but in every, even the most contradictory opinion there is some element of truth.

This book is a collation of articles by art specialists of various generations as well as the memories of those who were involved in the events of the time. Its aim is not only to attempt to remember the 1984 exhibition in concrete terms, but also to overcome the breach that is forming between the active 20th century art space and the current 21st century events in Latvia.

In spite of the historical collisions of the 20th century and the dictatorship of the Soviet regime that existed in the Baltic for a shorter time than in the other territories of the USSR, contemporary art processes developed uninterruptedly in Latvia (see the articles by Jānis Borgs and Anita Vanaga in this book). In considering the avant garde tendencies of the second half of the 20th century, many things that were unthinkable in the visual arts subject to the strict dogmas of Socialist Realism, were possible in the so-called decorative and applied arts and design. Artists were also relatively free and unregulated to express themselves in the annual Art Days that in Latvia were to become not only enjoyable city and art festivals, but also a significant manifestation of national self-consciousness.

The origins of the "Nature. Environment. Man" exhibition can be found in another experimental exhibition. In 1972 forty-nine young interior designers, designers and masters of applied arts arranged a conceptual

viens no tās autoriem un ideologiem Jānis Borgs rakstīja: "Tā veltīta krāsas un formas māksliniecisko iespēju mērķtiecīgai pielietošanai. Te tiek demonstrēta telpisku noskaņu daudzveidība, kas pakārtota jaunībai un mūsu laikmetam tik tuvajai tēmai "Svētki", tā sasaucoties ar Padomju Savienības pusgadsimta jubileju. Šī ekspozīcija radās, pateicoties tās veidotāju entuziasmam un kolektīvai sadarbībai, kuras rezultātā ir panākts mūsu republikas mākslas praksē pirmreizīgs sniegums."¹

Šajā dizaina skatē izpaudās daudzas savam laikam novatoriskas tendences, kuru iespaidā gleznotājs un mākslas teorētiķis Ojārs Ābols sāka attīstīt ideju par nu jau vairāk konceptuālu izstādi nākotnē. Savā 1972. gadā avīzē "Literatūra un Māksla" publicētajā rakstā "Laiks, telpa un poēzija" viņš iezīmē izstādes pozitīvos faktoros, trūkumus un nākotnes virzību: "Izstādei ir vienota pamatideja: cilvēks un vide, svētku vide. Ievērošanu pelna izstādes tapšanas process, visu autoru līdzdalība visos izstādes veidošanas jautājumos. Ansamblis ir kolektīvs darinājums, bet bez paraksta ir anonīms. Šis apstāklis it kā zīmīgi atgādina mums, ka visa industriālā vide ir anonīma (...) Jā, patiešām, ir divas pakāpes: zemākā – dekors un augstākā – mākslas darbs. Robežas starp tām grūti novilkt."²

Paralēli šai vērienīgajai skatei bija vēl citas – Henriha Vorkala, Ata Ieviņa, Arvīda Priedītes, Jāņa Borga un Laimoņa Šēnberga izstāde Zinību namā (1971), republikas plakātu izstādes, tekstilmākslas izstādes, kinētiskās mākslas pionieru Valda Celma, Artūra Riņķa un Anduļa Krūmiņa izstāde "Forma. Krāsa. Dinamika" Sv. Pētera baznīcā (1978) u. c. Galvenais – tās visas atklāja alternatīvas domāšanas iespējas un sagatavoja augsni 1984. gada ekspozīcijai "Daba. Vide. Cilvēks".

1978. gadā Ojārs Ābols kopā ar Jāni Borgu izstrādāja projekta pieteikumu izstādei "Humānā vide", kas bija paredzēta, tomēr netika realizēta Starptautiskā vides aizsardzības simpozija ietvaros tā paša gada novembrī un decembrī. Svarīgākais šajā projekta pieteikumā bija stingri nospraustais virziens uz dažādu

show "Celebration" within the 9th Show of Works by Young Artists. "Celebration" took place in the exhibition hall of the then Institute of Scientific Technical Information and Propaganda, now the Riga Stock Exchange. In the introduction of the catalogue, one of its authors and ideologues Jānis Borgs wrote: "It is dedicated to the purposeful application of the artistic possibilities of colour and form. It demonstrates the variety of spatial moods that come under the theme of "Celebration", a subject close to youth and our age and echoing the half centenary jubilee of the Soviet Union. The exhibition was made possible by the enthusiasm of its organisers and collective co-operation. As a result we have achieved a unique contribution to the art practice of our republic."¹

This design exhibition saw many tendencies, which were innovative for the time. Under its influence the painter and art theoretician Ojārs Ābols began to develop an idea for a more conceptual exhibition in the future. In his 1972 article "Time, space and poetry" for the newspaper *Literatūra un Māksla* ("Literature and Art") he pointed out the exhibition's positive factors, its deficiencies and future direction: "The exhibition has a unified idea: man and the environment, a festive environment. Worthy of attention is the process of the creation of the exhibition and the participation of all the authors in its organisation. An ensemble is a collective creation, but anonymous without a signature. This circumstance seems to remind us that the whole industrial environment is anonymous (...) Yes, there really are two levels: decoration is the lowest and art – the highest. The boundary between them is difficult to define."²

In parallel with this impressive show there were others too the exhibition by Henrihs Vorkals, Atis Ieviņš, Arvīds Priedīte, Jānis Borgs and Laimonis Šēnbergs in the House of Knowledge (1971), republican poster exhibitions, textile art shows, the 1978 exhibition "Form. Colour. Dynamics" by the pioneers of kinetic art in Latvia Valdis Celms, Artūrs Riņķis and Andulis Krūmiņš held in St Peter's Church. The main thing to remember is that they all revealed the possibilities of alternative thinking

mākslas veidu apvienošanu (glezniecība, tēlniecība, grafika, plakāts, dizaina projekti, fotogrāfija un foto-
kolāža, diapozitīvu projekcijas, filmas, teksti, dokumenti, skaņu ieraksti, speciāli inscenēta vide, inscenēta
darbība). 1981. gadā avīzē "Literatūra un Māksla" tika publicēts Ojāra Ābola raksts "Cilvēka vieta uz mūsu
nemierīgā planētas", kas turpina pārdomas par iecerēto izstādi. Apbrīnojami laikmetīgi arī šodien skan daudzas
no rakstā paustajām atziņām: "Industriālā sabiedrība ir kā medaļa ar divām pusēm: viena puse nozīmē ražot,
otra – patērēt. No vienas puses – cilvēks tiek mācīts kāpināt ražošanu, bet, no otras, – pieradināts iegādāties
visu, kas dabūjams. Vairojas tieksme pēc mantas, cilvēks piešķir lietu pasaulei lielāku nozīmi, nekā tā pelnījusi.
Acu priekšā krājas konkrētais, tiešais, satveramais, taustāmais. Betons blīvējas lielākās masās nekā melnze-
me puķu dobēs. Acis meklē garīgu līdzsvaru visam tam, teiksim, mākslas darba veidā, bet neatrod. Ja neatrod,
tad cita iznākuma nav: materiālās vērtības kļūst par lietu mēru, patēriņš kļūst par dzīves formu."³

Kas ir divdesmit gadu pret mūžību? Viens īss laika zibsnis, bet kāda cilvēka dzīvē tas ir vesels
posms, iespējams, pat nozīmīgākais. Arī mūsu valsts nesenojā biogrāfija pēdējie divdesmit gadi ir
bijuši milzīgu pārmaiņu laiks: iepriekš neprognozēts vēstures kūlenis, nemitīgu politisko svārstību un
ekonomisko mutāciju laiks. To ievadīja šķietami mūžīgā PSRS vadoņa Leonīda Brežņeva pēkšņā nāve, kurai
sekoja netipiski biežas politbiroja maiņas un jaunā vadoņa Mihaila Gorbačova atklāsme par pieļautajām
kļūdām. Atkušņa svaigās vēsmas strauji nomainīja reibinošā brīvības apziņa, kuras eiforija ātri vien
pagaisa ikdienas rūpēs, rutīnā un klasiska kapitālisma vērienu ieguvušajā cīņā par siltu vietu zem saules.
Šis laiks ir veidojis arī pavisam citu darbības un attīstības modeli visu nozaru radošajām personībām.
No padomju periodā kultivētās Ezopa valodas līdz saldajai brīvības visatļautībai, no vienkārša mākslas
radišanas prieka līdz racionāli pārdomātai mākslas realizācijai konvertējamās preces formā. Laiks, "kad
mēs visi no māksliniekiem palikām par projektu rakstītājiem"⁴ (Alvis Hermanis).

and paved the way for the 1984 exhibition "Nature. Environment. Man".

In 1978 Ojārs Ābols and Jānis Borgs prepared a project to be submitted for the "Humane
Environment" exhibition. This was to be a part of the International Symposium on Environmental Protection
that was to have taken place in November and December that same year but never did. The important aspect
of their project was a strictly defined direction towards the combination of various types of art (painting,
sculpture, graphics, poster art, design projects, photography and photocollage, slide projections, film, texts,
documents, sound recordings, specially staged environments, staged activity). In 1981 *Literatūra un Māksla*
published Ābols' article "Man's place on our uneasy planet", which continued to reflect on the envisaged
exhibition. Many of the ideas expressed in the article sound remarkably contemporaneous even by today's
standards: "Industrial society is like a medal with two sides; one side is production, the other – consumption.
On the one hand people are taught to increase production but on the other, they are accustomed to obtain
everything that is available. The desire for material goods increases; people attach greater meaning to the
material world than it deserves. The concrete, direct, and tangible grows before our very eyes. Concrete piles
up in greater masses than the earth in flowerbeds. Our eyes look for a spiritual counterbalance to all this
in for example, the shape of a work of art, but can't find it. If we can't find it there can be no other outcome:
material values become the measure of things and consumption becomes a form of life."³

What are twenty years compared with eternity? A mere flash of time but for a person's life it is a
whole stage, perhaps the most important. The last twenty years of our country's recent biography have also
been a time of immense changes: a previously unpredicted somersault of history, a time of constant political
fluctuation and economic mutations. It was heralded by the sudden death of the seemingly immortal leader
of the USSR Leonid Brezhnev. This was followed by atypically frequent changes in the Politburo and new

Starposma robežskaitļi 1984 un 2004 organiski iekļāvās grāmatas "Daba. Vide. Cilvēks" koncepcijā, jo visi rakstu autori 1984. gada notikumus vērtēja izvērstā hronoloģiskā šķērsgriezumā – pirms tam, toreiz un tagad. Sākotnējā iecere vienkārši saglabāt ātri zūdošās nesenās vēstures liecības nākamajām paaudzēm darba gaitā kļuva aizvien plašāka un ieguva jaunus vaibstus. Katra rakstītāja apziņā šis notikums ir veidojis savu atmiņu mozaīku, dažādu faktu interpretāciju, to nozīmības vai maznozīmības akcentus. Galu galā arī Jaunajai Derībai ir četras dažādas evaņģēlistu liecības. Vēsture nav tikai sakārtota datu bāze vai noputējuši arhīva skapji, tā ir "dzīva miesa", kam vajadzīgi gan zinātniski traktāti, gan romantiskas atmiņas par jaunības naivumu un entuziasmu, par spožiem talantiem, to sekotājiem un plaģiātiem, par nelokāmu pārliecību un zūdošiem ideāliem.

Ojārs Ābols: "Vide universālā izpratnē nav pasīvs apvalks, bet drīzāk aktīvs process, kas ne vienmēr ir redzams. Vide ir cilvēka identitātes lauks, tā sastāda mūsu iedzīvi, veido mūsu uzskatus, mūsu subjektivitāti. Vide ir viss sociālais konteksts, un apakštēmu saturs praktiski ir viss dzīve sociālais saturs. Vide ir gadsimta kultūras slānis, pagarināta tiešamība, kas sniedzas tālāk par redzamo un taustāmo virspusi."⁵

leader Gorbachev's realisation of the mistakes made earlier. The fresh breeze of the thaw quickly became a dizzy awareness of freedom. Its euphoria soon evaporated into everyday cares, routine and having taken on the mantle of classical capitalism, the struggle for a warm place under the sun. For creative people in all spheres, this time also formed a quite different model of activity and development. From the language of Aesop cultivated during the Soviet period to the sweet anything-goes-of liberty; from the simple joy of creating a work of art to the rationally thought out realisation of art into the form of convertible goods. A time, "when we all changed from being artists into project writers."⁴(Alvis Hermanis).

The years at either end of the intermediate period 1984 and 2004 organically fitted into the concept of the book "Nature. Environment. Man" because all the authors evaluated the events of 1984 in a broad chronological cross-section – before then, then and now. While working on the book, the initial idea of simply preserving fast fading testimony of recent history for future generations became more ambitious and took on new features. In the consciousness of every author, this event has formed its own mosaic of memories, varying interpretations of facts, their significant and insignificant accents. After all, the New Testament has four different testimonies by the Apostles. History is not just an ordered database or dusty archives; it is "living flesh" that requires both scientific texts as well as romantic memories of youthful naiveté and enthusiasm; it is about brilliant talent, its followers and plagiarists; it is about unbending conviction and lost ideals.

Ojārs Ābols: "In a universal understanding, the environment is not a passive covering but rather an active process that is not always visible. The environment is a field of man's identity. It comprises our life, it shapes our opinions, our subjectivity. The environment is the whole social context and the content of the sub-themes is practically the whole social content of life. The environment is the century's cultural layer, an extended directness that reaches beyond the visible and tangible surface."⁵

- 1 Republikas jauno mākslinieku 9. darbu izstādes katalogs. – Rīga, 1972.
- 2 *Ābols O.* Laiks, telpa un poēzija // Literatūra un Māksla. – 1972. – 19. febr.
- 3 *Ābols O.* Cilvēka vieta uz mūsu nemierīgās planētas // Literatūra un Māksla. – 1981. – 20. nov. Citēts raksta oriģinālversijas pirmpublicējums: Studija. – 2004. – Nr. 35 (aprīlis–maijs). – 38.–39. lpp.
- 4 Par Vilni Zāberu / Sast. Ingrīda Zābere un Inese Baranovska. – Rīga: Latvijas Mākslinieku savienības galerija, 2003. – 39. lpp.
- 5 *Ābols O.* Venēcijas biennāle un Rietumu kreisā māksla // Māksla. – 1983. – Nr. 3.

Mākslas dienas Doma laukumā Rīgā. 1984 / Days of Art at the Dome Square in Riga. 1984

- 1 Republikas jauno mākslinieku 9. darbu izstādes katalogs [Catalogue of the 9th Republican Show of Works by Young Artists]. – Rīga, 1972.
- 2 *Ābols O.* Laiks, telpa un poēzija [Time, Space and poetry] // Literatūra un Māksla, 1972, 19 Febr.
- 3 *Ābols O.* Cilvēka vieta uz mūsu nemierīgās planētas [Man's place on our uneasy planet] // Literatūra un Māksla, 1981, 20 Nov. Quotation from the original version of the article first published in: Studija, 2004, Nr. 35 (April-May), pp. 38-39.
- 4 Par Vilni Zāberu [On Vilnis Zābers] / Comp. by Ingrīda Zābere and Inese Baranovska. – Rīga: Gallery of the Latvian Artists' Union, 2003, p. 39.
- 5 *Ābols O.* Venēcijas biennāle un Rietumu kreisā māksla [The Venice Biennale and Western Leftist Art] // Māksla, 1983, Nr. 3.